

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗБИТКУ ТА НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ДАНОГО ПОКАЗНИКА В РЕЗУЛЬТАТАХ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА

© Берлінг Р.З., 2012

Проаналізовано найвдаліші визначення, які відображають суть поняття “еколого-економічний збиток”. Звівши їх в узагальнені ознаки та у послідовний ланцюг, запропоновано власне визначення щодо розуміння поняття еколого-економічного збитку. Також досліджено вплив цієї економічної категорії на роботу підприємства.

Ключові слова: аналіз еколого-економічного збитку, забруднення навколишнього середовища, локальні екологічні збитки.

R. Berling

Lviv Polytechnic National University

ANALYSIS OF THE CONCEPT OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC DAMAGE AND USES THIS INDICATOR IN THE PERFORMANCE OF THE COMPANY

© Berling R., 2012

The paper analyzes the most successful definitions that reflect the essence of the concept of “ecological and economic damage.” Bringing them into the generalized signs and serial chain, offered his own definition of understanding the concept of ecological and economic damage. Also, a study on the impact of the economic category in the enterprise.

Key words: analysis of environmental and economic damage, pollution, local environmental damage.

Постановка проблеми. Еколого-економічний збиток є одним із важливих показників, який дає уяву про економічний збиток, що завдається економіці забрудненням навколишнього середовища. За своїм змістом він є екологічною складовою суспільно необхідних витрат, що пов’язані з виробництвом і споживанням сукупного суспільного продукту. Ці збитки, що пов’язані з впливом забруднення на здоров’я людини, зумовлюють зменшення виробничого національного доходу, збільшення витрат на лікування і профілактику хвороб, а також спричиняють появу додаткових витрат на компенсацію інтенсивного зносу основних фондів промисловості, житлового-комунального господарства і пов’язаних з цим втрат, зменшення виробничого потенціалу сільського і лісового господарства та ін. [1]. Тому завдання сьогодення – мінімізувати такі збитки для створення оптимального еколого-економічного підприємства.

Аналіз публікацій і досліджень. Перші вітчизняні визначення поняття економічного збитку від забруднення довкілля з'явилися на початку 70-х рр. ХХ століття і були суперечливими і недостатньо обґрунтованими. Пізніше було сформульовано доволі багато трактувань цього поняття, які відрізнялися визначенням і мірою деталізації форм, чинників і об'єктів еколого-економічного збитку. Аналізуючи найважливіші визначення, які відображають суть поняття “еколого-економічний збиток”, а також опираючись на результати аналізу літератури, що був проведений за цією проблематикою в джерелі [2], було визначено таке. По-перше, під час розгляду основних трактувань поняття “еколого-економічного збитку” необхідно сформулювати їх загальну структуру і зіставити її за окремими розділами. Розглядувані визначення було розбито на такі чотири структурні розділи: 1) ознаки еколого-економічного збитку; 2) чинники, що зумовлюють еколого-економічний збиток; 3) об'єкти; 4) функціональна спрямованість еколого-економічного збитку.

Принципові відмінності в проаналізованих визначеннях полягають переважно в ознаці поняття “еколого-економічний збиток”. Він розглядається то як просто додаткові витрати, або як фактичні і можливі втрати у вартісному вимірі [3, 4], чи як лише можливі [5], чи лише фактичні [6, с.15], чи як фактичні або можливі втрати [7]. Інші автори трактують його ще й як суму додаткових витрат і збитків [3, 8]. У джерелі [8] втрати диференціюються на нормативні і понаднормативні. Враховуючи, що цей підхід збігається із розумінням і трактуванням цього поняття в законодавстві України, де платежі чи збори за забруднення довкілля, що стягуються за викиди чи скидання забруднювальних речовин можуть здійснюватись у межах ліміту і понад нього, то цей підхід може бути цікавим для подальшого аналізу.

Аналізуючи цю категорію збитку, окремо можна виділити трактування, автори якого характеризують дане поняття або як даремну втрату, недоотримання [9] чи як грошову оцінку заподіяної шкоди, зміни природи, живих істот чи негативного впливу загалом [7]. Важливу поправку в характеристику даремної втрати, що з'являється внаслідок еколого-економічного збитку, вносять автори, які вважають, що разом зі збитками і додатковими витратами необхідно розглядати й упущену вигоду [10].

Вагоміші розбіжності у формулюваннях проявляються під час визначення чинників, що зумовлюють еколого-економічний збиток. Одні автори зазначають, що це забруднення або атмосфери [11, 12], або природного середовища [3; 6, с.11; 6, с.15], або забруднення та інші порушення природного середовища [13]. Окремо слід зазначити, що автор в джерелі [5] вважає, що збитки є наслідком природокористування як такого. Подібно до цього формулювання інші автори у джерелі [4] називають основним чинником появи збитку антропогенну дію. Також важливо виділити визначення у джерелі [8], де автор причиною збитку називає порушення екологічної рівноваги в соціальних, виробничих і природних системах. Проте тільки у одному з приведених формулювань у джерелі [14] дається якісна оцінка рівня забруднення, з досягненням якого виникає збиток.

Важливе значення при визначенні досліджуваного нами поняття має ставлення авторів до визначення об'єктів еколого-економічного збитку. Варто зазначити, що не в усіх трактуваннях наводиться їх перелік. Деякі автори як об'єкти збитку виділяють або народне господарство [3; 6, с.11], або народне господарство і населення [14, 11]. У джерелах [6, с.15; 13] автори використовують розширений перелік об'єктів, зараховуючи до них населення, об'єкти власності, економічні системи, об'єкти народного господарства, ресурси. За деякими підходами збиток ототожнюється з матеріальними благами або з суспільно-корисними результатами праці [8–10]. Згідно з поглядами деяких авторів, зокрема, у джерелі [4] негативні зміни, які породжують еколого-економічний збиток, виникають в природному середовищі, а інші автори у джерелі [5] зазначають, що як об'єкт збитку розглядають окремі види ресурсів цього регіону. При цьому майже усі автори, окрім авторів у джерелі [12], розглядають досліджуваний нами показник у вартісній формі, що дає змогу зіставляти його з витратами.

Аналізуючи подальші структурні розділи розглядуваного нами поняття, слід зазначити, що важливим є трактування функціональної спрямованості додаткових витрат, які характеризують поняття еколого-економічного збитку. Так, витрати такого роду можуть використовуватися як для ліквідації негативних наслідків [12], так і для компенсації понесених втрат [3, 8, 10].

Існує також думка, що додаткові витрати потрібні для підтримки того стану, що існував до забруднення середовища або для компенсації втрат, якщо стан середовища погіршився. Фактично як і в першому, так і в другому випадках щодо розглядуваного визначення йдеться про компенсаційний характер витрат. У праці [5] автори, орієнтуючись на ресурсну цінність природного середовища, вважають, що додаткові витрати потрібні для відтворення і відновлення окремих видів ресурсів у цьому регіоні.

Роблячи висновки щодо аналізу існуючих підходів, слід зазначити, що в них є певні розбіжності і упущення, зокрема: по-перше, сьогодні еколого-економічний збиток більшість авторів трактують як сукупність понесених втрат, що по-різному диференціюються і які виражені у вартісній формі та додаткові витрати на компенсацію понесених втрат. Дуже важливо в умовах ринку вирізнити у визначенні категорію потенційних втрат при нездійснених витратах, що фактично вказує, що це є упущена вигода. По-друге, найзагальніше визначення чинників еколого-економічного збитку пов'язано безпосередньо з процесами природокористування, які зовсім необов'язково виникнуть, оскільки, враховуючи асимілювальні властивості природного середовища, необов'язково супроводжуються економічними втратами. Прийнятнішим в цьому випадку є визначення, де чинником збитку такого порушення екологічної рівноваги є зміни в природному середовищі, соціальній і виробничій сферах. По-третє, в абсолютній більшості визначень додаткові витрати мають компенсувальну функціональну спрямованість, що не завжди має місце. По-четверте, як зазначають деякі авторів, об'єктами еколого-економічного збитку є або створені, або потенційні матеріальні чи нематеріальні блага, що не зовсім правильно, оскільки оцінювати негативні зміни стану природних ресурсів необхідно з погляду саме недоотримання як матеріальних, так і нематеріальних благ [2].

Формування цілей статті. Враховуючи вищенаведене, було визначено цілі статті:

- дослідити існуючі підходи щодо визначення поняття еколого-економічного збитку;
- виявити спільні ознаки у проаналізованих визначеннях;
- визначити межі застосування досліджуваного поняття;
- за результатами аналізу запропонувати власне бачення щодо визначення поняття відповідної категорії збитку.

Виклад основного матеріалу. Для описаного вище аналізу існуючих підходів щодо визначення поняття еколого-економічного збитку нами було згруповано їх у відповідну структурну схему (рис. 1). Під час подальшого аналізу структурні підрозділи дали можливість знайти в існуючих підходах спільні ознаки у визначеннях. Як наслідок, у кожному з розділів було виділено найбільш значущі, на наш погляд, узагальнені ознаки, що мають відношення до формування суті і розуміння поняття еколого-економічного збитку. Звівши всі ці узагальнені ознаки у послідовний ланцюг, ми запропонували власне визначення щодо розуміння поняття еколого-економічного збитку. Отже, на нашу думку, еколого-економічний збиток – це витрати на компенсацію втрат прибутку внаслідок антропогенної дії на навколишнє середовище.

Запропонований підхід дає можливість узагальнити існуючі підходи щодо розуміння проаналізованого поняття і повною мірою враховує і описує сьогодні його суть.

Структурні розділи

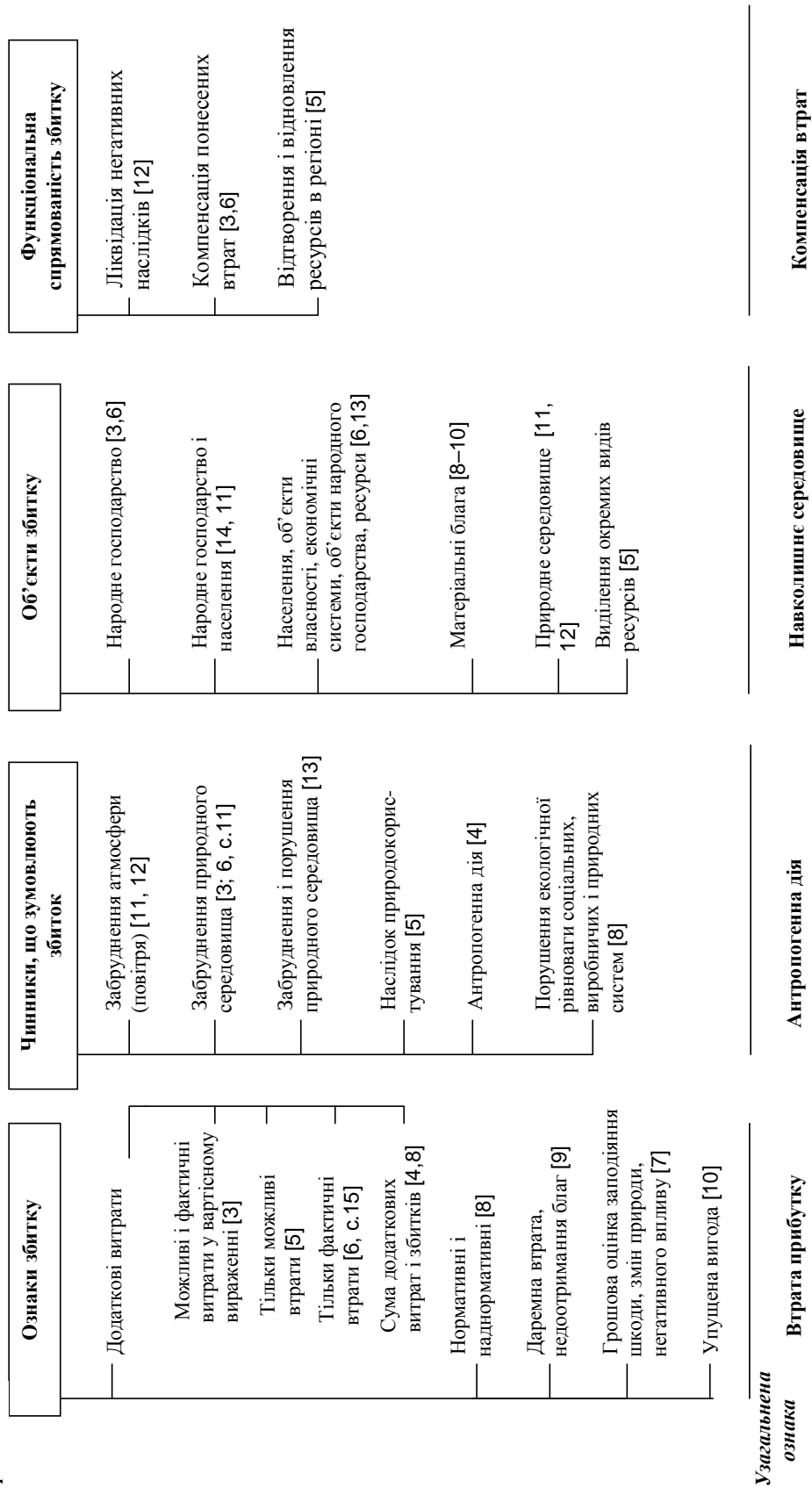

Рис. 1. Характеристика еколого-економічного збитку в існуючих визначеннях і підходах

Отже, маючи сьогодні чітке визначення поняття еколого-економічного збитку можна описати і основні напрямки використання цього показника (рис. 2), а це зокрема:

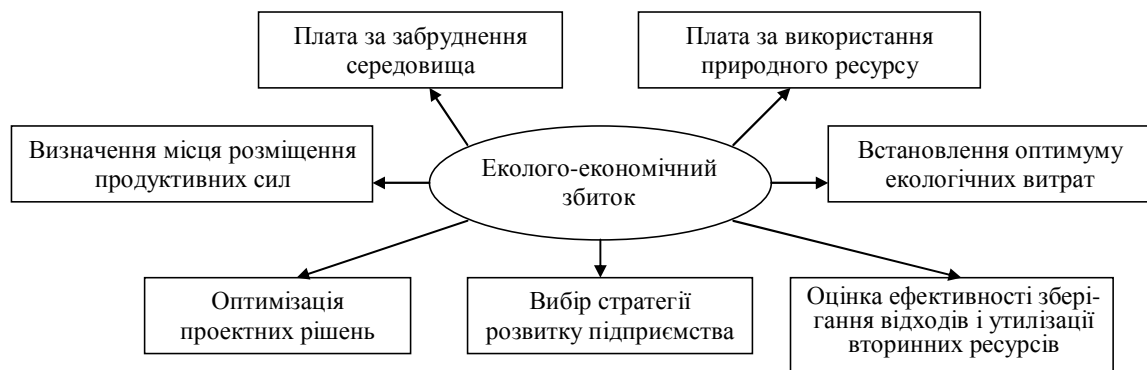

Рис. 2. Межі застосування показника еколого-економічного збитку на підприємстві

По-перше, визначення плати за забруднення навколишнього середовища, оскільки для встановлення нормативу плати чи ставки екологічного податку необхідно знати граничні розміри економічного збитку. Норматив чи ставка при цьому не повинні перевищувати розмір граничного економічного збитку. По-друге, визначення плати за використання природного ресурсу. Одним із елементів цієї плати є економічний збиток за порушення навколишнього середовища в результаті добування і використання природних ресурсів. По-третє, визначення місця розміщення продуктивних сил, що відображається у складанні поточного і перспективного плану, в якому попередньо дають прогноз економічного збитку від забруднення навколишнього середовища. Попереднє виявлення проблемних місць дало б змогу наперед знизити навантаження на екологічний потенціал там, де воно наближається до критичного рівня. Одночасно слід передбачати проведення природозахисних заходів у цих проблемних місцях. По-четверте, оптимізація проектних рішень, які приймають, вибираючи варіанти промислової і міської забудови, розміщуючи транспортні магістралі, об'єкти рекреаційного призначення. Зокрема, як показали дослідження, винесення на 5 км за межі міста одного з хімічних комбінатів в Україні знизило б економічний збиток в 3–10 разів [1]. По-п'яте, встановлення оптимуму екологічних витрат, згідно з яким економічно оптимальним рівнем витрат, слід вважати той їх рівень, за якого сума витрат і збитку буде мінімальною. По-шосте, під час вибору стратегії розвитку підприємства вибирати ті технології, котрі в процесі своєї діяльності спричинять мінімальне забруднення навколишнього середовища. По-сьоме, оцінюючи ефективність зберігання відходів і утилізації вторинних ресурсів, оскільки інакше гальмується впровадження більшості технологічних процесів зберігання відходів і утилізації вторинних ресурсів. При цьому слід зауважити, що утилізація вторинних ресурсів, при обліку екологічних показників загалом, може конкурувати з основним виробництвом, оскільки цей процес можна вважати відновленням ресурсів.

Висновки. Підсумовуючи, слід також зазначити, що дослідження і практика еколого-економічного збитку в Україні має довгу історію і значні напрацювання. Зокрема, проведений науковцями аналіз [1] показав, що в загальному збитку чітко відслідковуються його складові, які прийнято називати локальними збитками, і наведена його усереднена структура. Так, збиток від погіршення здоров'я населення становить 44–45 %, збиток житловому господарству – 33–34 %, збитки сільському лісовому господарству відповідно 10–12 %, збиток промисловості 10–12 %. Отже, знаючи суть цього поняття і маючи можливість виразити його через абсолютні дані, є можливість враховувати такі збитки в результатах роботи підприємства. Інше питання, що

підприємства самостійно не прагнуть відшкодувати такого роду витрати, а законодавчо такого типу новації сьогодні держава належно не підтримує.

1. Балацький О.Ф. Теория и практика оценки экономического ущерба в Украине // Вісник СумДУ. Серія Економіка. 1994. – №1. – Т.1. 2. Кислый В.Н. К вопросу о сущности понятия “эколого-экономический ущерб” // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2007. – №1. – Т.2. 3. Балацький О.Ф., Мельник Л.Г., Яковлев А.Ф. Экономика и качество окружающей природной среды. – Л.: Гидрометеиздат, 1984. – 190 с. 4. Блехцин И.Я., Минеев В.А. Производительные силы СССР и окружающая среда (проблемы и опыт исследования). – М.: Мысль, 1981. – 214 с. 5. Алымов А.Н. Развитие производственных сил и охрана окружающей среды. – К.: Наукова думка. – 21 с. 6. Временная типовая методика определения экономической эффективности осуществления природоохранных мероприятий и оценки экономического ущерба, причиняемого народному хозяйству загрязнением окружающей среды / Госплан СССР; Госстрой СССР, Президиум АН СССР. – М., 1983. – 95 с. 7. Балацький О.Ф. Экономика защиты атмосферы. – Харьков: Выща школа, 1976. – 99 с. 8. Семенов Б.А. Теоретические аспекты определения экономического ущерба от загрязнения воздушного бассейна: Перераб./ УкрНИИНТИ Госплана УССР. Харьк. межст. террит. центр НТИ и пропаганды; 02-18.01.90-0.-Харьков, 1990.-30с. 9. Вейхер А.А. Виды экономических событий, связанных с изменениями природной среды // Тезисы докл. Всесоюзн. совещ. “Экономические проблемы управления качеством городской среды” (2–3 декабря 1976). – М., 1976. – С.154–157. 10. Оценка последствий чрезвычайных ситуаций / Г.Л. Кофф, А.А. Гусев, Ю.Л. Воробьев, С.Н. Козьменко. – М.: Изд.-полигр. комплекс РЭФИА, 1997. – 364 с. 11. Гусев А.А. Экономический ущерб от загрязнения атмосферы и его учёт в народнохозяйственном планировании и управлении // Охрана окружающей среды (модели управления чистотой природной среды). – М.: Экономика, 1977. – С.53–81. 12. Халдеев В.Т. Расчет ущерба, наносимого сельскому хозяйству выбросами в атмосферу химическим комбинатом // Растения и промышленная среда. – К.: Наукова думка, 1971. – С.116–120. 13. Типовая методика определения экономической эффективности и экономического стимулирования осуществления природоохранных мероприятий и экономической оценки ущерба от загрязнения окружающей среды (проект) ЦЭМИ АН СССР. – М., 1987. – 74 с. 14. Гусев А.А. Социально-экономическая эффективность природоохранных мероприятий // Социалистическое природопользование: экономические и социальные аспекты. – София: Партиздат; М.: Экономика, 1980. – С.134–186.